

دستاوردهای اخلاقی پیاده‌روی

اربعین (بارویکردی بر اخلاق حسینی)

حافظ نجفی^۱

چکیده

اربعین امام حسین علیه السلام نقطه عطفی در تاریخ اسلام بعد از واقعه عاشورا است. توصیه ائمه علیهم السلام سبب شده است که شیعیان در طول تاریخ، به زیارت امام حسین علیه السلام در این روز مبادرت کنند که غالباً به صورت پیاده‌روی بوده است. در این مقاله برخی از آثار اخلاقی شرکت در راهپیمایی اربعین بررسی می‌شود.

در این مقاله ابتدا به برخی از فضایل اخلاقی امام حسین علیه السلام اشاره شده و سپس تأثیرپذیری راهپیمایان از اسوه اخلاق و فضیلت، حضرت امام حسین علیه السلام در بُعد فردی و اجتماعی، بررسی گردیده است.

در این مقاله روشن شده امام حسین علیه السلام به دلیل دارا بودن عالی‌ترین فضیلت‌های اخلاقی و رفتاری، سرمشق همه حق‌طلبان و آزادی‌خواهان جهان است. راهپیمایان اربعین با هدف تداوم خط عزت‌آفرین و ستم‌سوز حسینی در این مراسم بی‌نظیر شرکت می‌کنند. حضور در راهپیمایی اربعین، گذشته از دستاوردهای معنوی و پاداش اخروی، در آگاهی‌بخشی و اصلاح اخلاق فردی و اجتماعی شرکت‌کنندگان در این مراسم بسیار مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، پیاده‌روی، اربعین، امام حسین علیه السلام.

۱. عضو گروه اخلاق و اسرار پژوهشکده حج و زیارت.

اربعین امام حسین علیه السلام یکی از فرازهای مهم تاریخ بعد از عاشورا است که به نقطه عطفی در تاریخ اسلام و تشیع تبدیل شد. بر اساس روایتی از حضرت امام حسن عسکری علیه السلام (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۵۳؛ ابن طاووس، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۱۰۰)، بزرگداشت روز اربعین و زیارت حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام در آن روز، یکی از پنج علامت مؤمن است. ارادتمندان حضرت امام حسین علیه السلام بر همین اساس و بنا به دستورالعملی که امام صادق علیه السلام به صفوان جمال تعلیم داد (طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۷۸۸-۷۸۹)، همواره به زیارت آن حضرت در این روز مبادرت می‌کردند.^۱

این سیره مستمر شیعه از زمان ائمه اطهار علیهم السلام تاکنون ادامه داشته و چند سالی است که ابعاد تازه‌ای به خود گرفته است؛ به طوری که شیعیان و دوستداران اهل بیت علیهم السلام از سراسر جهان، به ویژه عراق و ایران در مراسم باشکوه و معنوی اربعین شرکت می‌کنند و بزرگ‌ترین همایش مردمی را با محوریت فرهنگ اهل بیت علیهم السلام تشکیل می‌دهند. مسلماً چنین مراسم ساده ولی با عظمتی، از جنبه‌های گوناگون اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و... آثار و برکات فراوانی را به همراه دارد و فرصت‌های ارزشمندی را در اختیار ما قرار می‌دهد. از جمله دستاوردهای اربعین، تأثیر بسیار شگرف آن در اخلاق فردی و اجتماعی شرکت‌کنندگان است؛ چراکه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان مطهر ایشان، سرچشمه همه فضیلت‌هایند و در قله‌های اخلاق و معنویت قرار دارند.^۲

بر اساس تصریح چند آیه از قرآن کریم، هدف از بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تعلیم و تربیت

۱. مجلسی، ج ۴۵، ص ۴۰۴؛ فصل نامه فرهنگ زیارت، ج ۱، ص ۷۷.

۲. در زیارت جامعه کبیره خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام عرضه می‌داریم: «وَأُصُولَ الْكُرْمِ وَقَادَةَ الْأُمَمِ وَأَوْلِيَاءَ النَّعْمِ وَعُنَاصِرَ الْأَبْرَارِ وَدَعَائِمَ الْأَخْيَارِ وَسَاسَةَ الْعِبَادِ وَأَرْكَانَ الْبِلَادِ وَأَبْوَابَ الْإِيمَانِ...»؛ «شما... پایه‌های کرم و رهبران امت‌ها و اولیای نعمت‌ها، و خمیرمایه اولیه نیکان و سران و سروران خوبان و تدبیرکنندگان شئون بندگان و ارکان شهرها و دروازه‌های شهر ایمان... هستید (شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۱۱).

انسان بوده است (بقره، ۱۲۹؛ آل عمران، ۱۶۴؛ جمعه، ۲). امیر مؤمنان، علی علیه السلام در تشریح دستاوردهای بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

فَهَدَاهُمْ بِهٖ مِنَ الضَّلَالَةِ وَأَنْقَذَهُمْ بِمَكَانِهِ مِنَ الْجَهَالَةِ... (شریف رضی، ۱۳۶۹ ش، خطبه ۱).
خداوند به دست پیامبرش مردم را از گمراهی به سوی هدایت رهنمون شد و با نقش آفرینی پیامبر، مردم را از نابخردی رهایی بخشید.

امام حسین علیه السلام، در طول دوران زندگی پرافتخار خود، به ویژه در قیام کربلا، همان اهداف پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را دنبال کرد. او که در مکتب تربیتی پیامبر اسلام بزرگ شده و صاحب امتیاز «حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۳، ص ۲۶۱) است، از آغاز قیام خود با سخنرانی‌ها و نامه‌هایش همه مردم را به ارزش‌های اخلاقی و انسانی دعوت کرد. سرانجام، آن بزرگوار به منظور هدایت مردم و ایجاد تغییر در اوضاع عمومی جامعه، خود و همه عزیزانش را قربانی راه خداوند کرد. در زیارت اربعین آن حضرت آمده است:

فَأَعْدَرَ فِي الدُّعَاءِ وَمَنَحَ النَّصْحَ وَبَدَّلَ مُهْجَتَهُ فِيكَ لِيَسْتَنْقِذَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ خَيْرَةَ الضَّلَالَةِ... (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۱۳).

آن حضرت [با اتمام حجت بر مردم]، هر عذری را از امت برداشت و اندرز و نصیحت آنان را با مهربانی انجام داد و خون پاکش را در راه تو [ای خدا] نثار کرد تا بندگان را از جهالت و حیرت و گمراهی نجات دهد.

به جهت ذو ابعاد بودن شخصیت امام حسین علیه السلام و تأثیرگذاری عمیق نهضت سیدالشهدا در تاریخ اسلام، تاکنون پژوهش‌های بسیاری در این زمینه‌ها صورت گرفته و نهضت پرافتخار کربلا و ادبیات حسینی، جلوه بسیار پرنگه‌ای در ادبیات جهان اسلام، بلکه پیروان ادیان دیگر داشته است؛ چراکه حسین بن علی علیه السلام در طول عمر ۵۷ ساله خود، فراز و فرودهای زیادی را پشت سر گذاشت و ابعاد زندگی آن حضرت از جنبه‌های مختلف فردی، خانوادگی، سیاسی و اجتماعی، الهام‌بخش همه آزادگان جهان بوده است. شعاعی از این تأثیرگذاری را هر سال در حضور دوستداران حسین بن علی علیه السلام و آزادگان جهان (از سراسر دنیا و از ملیت‌ها و مذاهب

مختلف) در راهپیمایی باشکوه اربعین شاهد هستیم. یکی از ابعاد وجودی حضرت اباعبدالله، سیره اخلاقی ایشان و تأثیر آن در زندگی فردی و اجتماعی شیعیان، بلکه همه دوست داران آن امام شهید است. در این مقاله ابتدا نگاهی اجمالی به سیره اخلاقی آن حضرت می‌افکنیم و سپس برخی از دستاوردهای اخلاقی پیاده‌روی و زیارت اربعین را بررسی می‌کنیم.

نگاهی به سیره اخلاقی امام حسین علیه السلام

در این قسمت به برخی از فضایل اخلاقی حضرت اباعبدالله علیه السلام اشاره‌ای گذار می‌کنیم تا الگویی برای همه پیروان آن حضرت به‌ویژه زائران ایشان باشد.

۱. گذشت فوق‌العاده

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، اسوه‌های اخلاق و فضیلت بودند و یکی از صفات بارز آن بزرگواران گذشت و فداکاری برای امت بود. تاریخ، جلوه‌های زیبایی از ایثار را در سیره اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام ثبت کرده است که در آیات و روایات بسیاری به آنها تصریح شده است؛ از جمله سوره مبارکه «هل اتی» که درباره انفاق و گذشت فوق‌العاده خاندان عصمت علیهم السلام نازل گردیده است.

زندگی حضرت امام حسین علیه السلام نیز که در چنین خانواده‌ای پا به عرصه حیات اجتماعی گذاشته، سرشار از گذشت و ایثار است. آن حضرت برای حفظ دین خدا، هدایت مردم و اصلاح امور جامعه، جان شریف خود و همه عزیزانش را تقدیم راه خدا کرد و چه ایثاری بالاتر از بذل جان؟ علاوه بر آن، در زندگی عادی آن بزرگوار نیز نمونه‌های بسیاری از گذشت وجود دارد.

نقل شده است یکی از غلامان، خطایی کرد که باید تنبیه می‌شد، امام حسین علیه السلام نیز دستور داد تا او را تنبیه کنند. اما آن غلام، قسمتی از آیه ۱۳۴ آل عمران را خواند: «...وَالْكَافِرِينَ الْعَظِيمِ»؛ یعنی مؤمنین، فروبرنده خشم خود هستند. امام حسین علیه السلام فرمود: «او را رها کنید». غلام سپس ادامه آیه را خواند که «وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ»؛ یعنی از خطاهای مردم نیز می‌گذرند. امام علیه السلام فرمود: «تو را عفو کردم». غلام باز ادامه آیه را خواند: «وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»؛

«خداوند، نیکوکاران را دوست دارد». امام حسین علیه السلام فرمود: «تو را در راه خدا آزاد کردم و دو برابر آنچه به تو عطا می‌کردم، عطا خواهم کرد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۵).

۲. سخاوت و بخشش

سخاوت و بخشندگی مالی نیز از صفات ممتاز مؤمنان در نظام اخلاقی اسلام است. اما سخاوت اهل بیت علیهم السلام از جمله امام حسین علیه السلام با نوعی بزرگ‌منشی و عظمت روحی همراه بوده است. به روایتی، امام حسین علیه السلام کنیزکی را به خاطر هدیه دادن یک شاخه گل آزاد کرد. وقتی علت را پرسیدند، فرمود:

خدا ما را این طور پرورش داده است؛ زیرا خداوند می‌فرماید: ﴿وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا...﴾ (نساء: ۸۶)؛ هر گاه به شما درودی گفته شود؛ نیکوتر از آن را یا عین آن را در پاسخ بگویید. بهتر از این شاخه ریحان، آزاد کردن این کنیز بود» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۵).

همچنین نقل شده است: عبدالرحمان سلمی سوره مبارکه حمد را به یکی از کودکان امام حسین علیه السلام یاد داد. هنگامی که آن کودک سوره حمد را برای امام حسین علیه السلام خواند، آن حضرت مبلغ هزار اشرفی و هزار حله به عبدالرحمان عطا کرد و دهان او را از دُرّ پر کرد و فرمود: «این عطا در مقابل آن حمدی که وی به فرزند من تعلیم داد، ناچیز است» (همان، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۱).

۳. فریفته نشدن به جاذبه‌های دنیایی

دنیا با همه جاذبه‌هایش در نظر اولیای الهی گذرگاهی بیش نیست و مقام و منصب و دارایی‌های آن نیز تنها وسیله‌ای عارضی است. بدین روی پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام هرگز به دنیا دل نبستند و فریفته لذات و جاذبه‌های آن نشدند و همگان را نیز به پرهیز از آن سفارش کردند. آن بزرگواران همواره هشدار می‌دادند که اگر کسی از تعالیم قرآن و عترت و تربیت دینی محروم باشد، ممکن است در دام دنیاطلبی و مفسده‌های آن گرفتار شود. امام علی علیه السلام فرمود:

أَلَا حُرٌّ يَدْعُ هَذِهِ اللَّمَاطَةَ لِأَهْلِهَا إِنَّهُ لَيْسَ لِأَنْفُسِكُمْ ثَمَنٌ إِلَّا الْجَنَّةُ فَلَا تَبِعُوهَا إِلَّا بِهَا

(شریف رضی، ۱۳۶۹ش، حکمت ۴۵۶).

آگاه باشید، انسان آزاده، لماطه^۱ را به اهلش واگذار می کند. همانا بهشت، بهای جان های شماست خود را به کمتر از آن نفروشید.

در منطق حسین بن علی علیه السلام، یکی از دلایل انحراف و گرفتاری های فرهنگی و اجتماعی مردم، دنیاپرستی و فریفته مال و منال دنیا شدن است. نقل شده است که وقتی امام حسین علیه السلام (براساس دعوت مردم) به سمت کوفه می رفت، فرزندق را دید که از کوفه باز می گشت. امام علیه السلام از وی پرسید: «کوفه چه خبر؟» فرزندق گفت: «قلب های مردم با تو، ولی شمشیرهای آنان با بنی امیه است». فرمود: «راست می گویی؛ زیرا:

النَّاسُ عَبِيدُ الدُّنْيَا وَالدِّينُ لِعَقِّ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ يَحُوطُونَ مَا دَرَّتْ مَعَايِشُهُمْ فَإِذَا مُحْضُوا

بِالْبَلَاءِ قَلَّ الدِّيَانُونَ». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۵)

مردم برده دنیایند و دین پیرایه ای بر زبانشان است. وقتی گرد دین می چرخند که دنیای آنان به وسیله دین تأمین شود. اما وقتی به وسیله ابتلا محک می خورند، دینداران اندک اند.

و لذا امام حسین علیه السلام مکرر می فرمود:

يا اهل لذة دنیا لا بقاء لها ان اغترارا بظلمة حلقهم (همان، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۳).

ای کسانی که اهل لذت دنیایی هستید، بدانید که آن ماندگار نیست. حقا که فریب خوردن از سایه ای که از بین می رود، حماقت است.

در بخش هایی از زیارت اربعین نیز مشخص شده است کسانی که امام و رهبر خود و نوه پیامبر و سرور جوانان بهشت را به طرزی بسیار فجیع و دلخراش کشتند، عبارت بودند از فریب خوردگان دنیا، آخرت فروشان، هواپرستان و پیروان حاکمان نفاق پیشه:

وَقَدْ تَوَارَرَ عَلَيْهِ مِنْ عَرَّتِهِ الدُّنْيَا وَبَاعَ حَظَّهُ بِالْأُرْدَلِ الْأَدْنَى وَشَرَىٰ آخِرَتَهُ بِالسَّمَنِ

۱. لماطه به ته مانده غذایی که لای دندان می ماند گفته می شود. (فراهیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۸، ص ۱۶۴).

الْأَوْكَسِ وَتَغَطَّرَسَ وَتَرَدَّى فِي هَوَاهُ وَ أَسْحَطَ نَيْبِكَ وَ أَطَاعَ مِنْ عِبَادِكَ أَهْلَ الشَّقَاقِ
وَ النَّفَاقِ... (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۱۴).

و علیه حسین علیه السلام دست به دست هم دادند، کسانی که فریب دنیا را خوردند و بهره خود را به پست‌ترین قیمت فروختند و آخرت خویش را به بهایی بس ناچیز از دست دادند و با گردن‌فرازی، در چاه هوا و هوس سرنگون شدند و تو و پیامبرت را به خشم آوردند و [اینها همه بر اثر آن بود که] از حاکمان اختلاف‌افکن و نفاق‌انگیز، پیروی کردند.

پیام زیارت اربعین این است که جامعه باید مراقب باشد در بعد اخلاقی، عواملی چون دنیاطلبی و هواپرستی، و در بعد سیاسی، گرایش به رهبران غیر الهی و اطاعت از آنان، عامل سقوطشان نشود.

۴. کمک به دیگران و رفع گرفتاری از آنان

امام حسین علیه السلام مشکل‌گشای گرفتاران در اوضاع سخت زندگی بود. بر پایه روایت، آن حضرت از بس در شب‌های تاریک و به صورت ناشناس غذا و مایحتاج زندگی محرومان را به دوش حمل کرد، وقتی به شهادت رسید، بر پشت مبارکش آثار پینه مشاهده کردند. علتش را که از امام زین‌العابدین علیه السلام پرسیدند، فرمود: «این پینه‌ها اثر کیسه‌های غذایی است که پدرم شب‌ها به دوش می‌کشید و به خانه یتیمان و فقرا می‌رسانید» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴، ص ۱۹۰). نقل شده است امام حسین علیه السلام نزد اسامه بن زید که مریض بود رفت. وقتی شنید که از بدهی سنگین ناله می‌کند، او را با پرداخت شصت هزار درهم آرام کرد (همان، ۱۴۰۳ق، ج ۴، ص ۱۸۹).

همچنین در تاریخ آمده است:

مردی اعرابی (بیابان‌نشین) نزد امام حسین علیه السلام آمد و گفت: «یا بن رسول الله، من ضامن یک دیه کامل شده‌ام و از پرداخت آن عاجزم. با خویشتن گفتم باید از کریم‌ترین مردم درخواست کنم و کریم‌تر از اهل بیت رسول خدا صلی الله علیه و آله ندیده‌ام». امام حسین علیه السلام فرمود: «ای برادر عرب، من از تو سه موضوع را می‌پرسم، اگر یکی از آنها را پاسخ بگویی، یک سوم دیه‌ای را که گفתי به تو عطا می‌کنم. اگر

جواب دو موضوع را بگویی، دو قسمت آن دیه را به تو می‌دهم. اگر جواب هر سه را بگویی من تمام آن دیه را به تو می‌پردازم». وقتی اعرابی سه سؤال امام را جواب داد، امام دیه کامل را پرداخت کرد (همان، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۶).

۵. عزت‌طلبی و ذلت‌گریزی

کرنش در برابر دنیا و دنیاپرستان، انسان را خوار و ذلیل می‌گرداند. حضرت امام حسین علیه السلام که مجسمه همه فضیلت‌ها و تنها کسی بود که شایستگی رهبری امت اسلامی را داشت، پذیرش حکومت فردی مثل یزید را تن دادن به ذلت و گرویدن به زندگی حقیرانه تلقی می‌کرد. آن حضرت می‌فرمود:

ما از خاندان نبوت و رسالتیم؛ خاندانی که خانه آنها محل رفت و آمد فرشتگان است و خداوند به خاطر ما همه چیز را آغاز کرد و همه چیز را پایان می‌بخشد. اما یزید، مردی فاسق و شرابخوار و قاتل است و آشکارا جنایت و گناه می‌کند و مثل من با مثل او بیعت نخواهد کرد (ابن طاووس، بی‌تا، ص ۲۳).

بنابراین روش زندگی و مرام حسین بن علی علیه السلام، حرکت در مسیر عزت و سربلندی است. آن حضرت در جواب قیس بن اشعث که گفت: «چرا به حکم فرزندان عمویت گردن نمی‌نهی؟ از آنها هیچ‌گونه بدی به تو نخواهد رسید»، فرمود:

لَا وَاللَّهِ لَا أُعْطِيكُمْ بِيَدِي إِعْطَاءَ الذَّلِيلِ وَلَا أُفَرِّقُ لَكُمْ إِقْرَارَ الْعَبِيدِ. (ابومخنف، ۱۴۱۷ق، ص ۲۰۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۵، ص ۷).

نه به خداوند، نه دستم را [برای بیعت] همانند ذلیلان در دستان شما خواهم گذاشت و نه مثل بندگان در برابر شما کرنش و اقرار می‌کنم.

۶. شاد کردن دیگران

روایات بسیاری در خصوص ادخال سرور در دل مؤمنان وجود دارد. چه زیباست که پیروان اهل بیت علیهم السلام خصوصاً زائران حضرت اباعبدالله علیه السلام با رفتارهای سنجیده و برخوردی شایسته در شادی و نشاط برادران ایمانی خود سهیم باشند و آسایش و آرامش را به آنان هدیه

کنند. هشام بن حکم از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که ایشان فرمود: «از محبوب‌ترین کارها نزد خداوند شاد کردن مؤمن به وسیله برطرف نمودن گرسنگی و رفع گرفتاری و پرداخت بدهکاری‌اش است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۹۲).

سیره حضرت امام حسین علیه السلام این بود که همواره دل دردمندان و بیچارگان را شاد می‌کرد و مسلمان و غیر مسلمان نیز برایش یکسان بود. در روایتی آمده است:

روزی امام حسین علیه السلام غلامی را دید که با سگی غذا می‌خورد. به وی فرمود: «چرا چنین می‌کنی؟» گفت: «یا بن رسول الله، من غمگینم. می‌خواهم این سگ را شاد کنم، شاید من هم شاد شوم. غم و اندوه من این است که مالک من شخصی است یهودی و من در نظر دارم از وی جدا شوم». امام حسین علیه السلام مبلغ دویست اشرفی نزد مالک آن غلام برد. یهودی گفت: این غلام من فدای قدم تو باد و این باغ و بستان را نیز به آن غلام بخشیدم و این مبلغ پول را هم که دادی به شما تقدیم نمودم. امام حسین علیه السلام فرمود: «من نیز این پول را به تو بخشیدم». یهودی گفت: «من هم قبول کردم و این پول را به آن غلام بخشیدم». امام حسین علیه السلام فرمود: «من نیز آن غلام را آزاد کردم و این پول و باغ را به او بخشیدم». زن آن یهودی گفت: «هم اکنون اسلام اختیار نمودم و مهریه‌ام را به شوهرم بخشیدم». شوهرش گفت: «من نیز مسلمان شدم و این خانه‌ام را به زخم بخشیدم» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۹۴).

۷. تواضع

حضرات معصومین علیهم السلام با وجود داشتن شخصیت والا و کم‌نظیر، بسیار فروتن و متواضع بودند و به شخصیت دیگران احترام می‌گذاشتند. درباره حضرت امام حسین علیه السلام گفته شده است: ایشان با فقیران و بیچارگان هم‌غذا می‌شد و این آیه را تلاوت می‌کرد: ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾ (نحل، ۲۳)؛ «خدا افراد متکبر را دوست ندارد». سپس فقرا را هم به منزل خود دعوت می‌کرد (همان، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۱۸۹).

موارد یادشده نمونه بسیار اندکی از اخلاق و رفتار آموزنده امام حسین علیه السلام است. پیروان و دوستداران خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام که از سیره عملی اهل بیت خصوصاً حضرت امام حسین علیه السلام الهام می‌گیرند و آن بزرگواران را به عنوان الگوی زندگی خود برگزیده‌اند،

می‌کوشند در اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی، زندگی خود را هم‌رنگ الگوهای خود قرار دهند.

شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین نیز که با هدف زیارت امام حسین علیه السلام و تداوم خط سرخ حسینی در این مراسم شرکت می‌کنند، جلوه‌های زیبایی از اخلاق حسینی را به نمایش می‌گذارند. زائران اربعین حسینی و راهپیمایان، اخلاق و رفتار، بلکه تمام برنامه‌های زندگی خود را به گونه‌ای تنظیم می‌کنند که در راستای اوامر الهی و سنت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و برآورنده رضایت ائمه اطهار خصوصاً امام حسین علیه السلام باشد. اربعین فرصت خوبی برای ایجاد تحول مثبت در زندگی است. افراد در این پیاده‌روی فرصت فکر کردن پیدا می‌کنند تا به وضعیت فعلی و اهداف آینده‌شان فکر کنند؛ به اینکه چه کارهایی را باید برای پیشرفت در زندگی‌شان انجام دهند و چه رفتارهایی را باید در تعامل با دیگران خصوصاً خانواده خود حذف یا تقویت کنند. توجه به همین نکات باعث می‌شود بعد از برگشتن از این سفر، زمینه برای تغییر و تحول معنوی، فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی افراد فراهم شود. بدین جهت پیاده‌روی برای زیارت امام حسین علیه السلام در ایام اربعین، از جهات متعدد دارای ارزش، فضیلت و نقش مثبت در زندگی انسان است که شاید صرف حضور در حرم و خواندن زیارتنامه، چنین دستاوردی به همراه نداشته باشد.

در ادامه مقاله برخی از دستاوردهای اخلاقی پیاده‌روی و زیارت امام حسین علیه السلام را از دو بعد فردی و اجتماعی بررسی می‌کنیم:

دستاوردهای اخلاقی راهپیمایی اربعین

۱. اخلاق فردی

الف) خودسازی و تهذیب نفس

بر پایه روایات، پیاده‌روی برای زیارت امام حسین علیه السلام پاداش بسیار فوق‌العاده‌ای دارد (ر.ک: حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۴، ص ۴۳۹). اما لازمه رسیدن به آن ثواب و ارزش‌های فوق‌العاده،

فراهم بودن شرایط روحی و معنوی است که یکی از مهم‌ترین آنها خودسازی، صفای باطن و ایستادگی در برابر هواهای نفسانی و رذایل اخلاقی است. همان‌طور که یاران باوفای حضرت سیدالشهدا علیه السلام، از جاذبه‌های فریبنده دنیا گذشتند و با وجود اینکه امام حسین علیه السلام بیعت خود را از آنان برداشت و از آنها خواست جان خود را حفظ کنند و از معرکه جنگ بیرون بروند، آنان وفاداری خود را نشان دادند و خویش را فدای مکتب حسین علیه السلام کردند. حضرت عباس علیه السلام دعوت‌نامه شمر بن ذی‌الجوشن را رد کرد و اوج وفاداری خود را به امام حسین علیه السلام نشان داد. همچنین وهب، تازه داماد که همراه با نوعروسش در کربلا حضور پیدا کرده بود، جهاد در رکاب فرزند رسول خدا و شهادت در راه دین را به زندگی دنیایی و لحظات شیرین زندگی در کنار همسر ترجیح داد.

زائران اباعبدالله علیه السلام و شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین نیز با این حرکت خود می‌کوشند در تمام صحنه‌های زندگی به آن الگوهای اخلاقی و معنوی تأسی بجویند و شیوه زندگی آنان را برگزینند. این زائران، خود را مثل آن رزمندگانی می‌دانند که پس از بازگشت از نبردی سنگین، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به آنان فرمود: «جهاد اکبر هنوز برای شما باقی مانده است» (شیخ صدوق، ۱۳۶۱ش، ص ۱۶۰). بدین جهت می‌کوشند وجود خود را که به عطر معنویت خوش‌بو شده است، از همه آلودگی‌ها و معاصی مصون دارند.

زیارت حضرت اباعبدالله علیه السلام و اولاد و اصحاب شهیدش که جلوه‌ای از نور خدا و تجسم خلوص، عبودیت و پاکی هستند، زائران را متوجه نقایص خود می‌کند و راه بازگشت و توبه را برایشان هموار می‌کند. از این رو پیاده‌روی برای زیارت حضرت اباعبدالله علیه السلام، فرصت مناسبی برای بازگشت به اصالت‌های خویش است؛ دریچه‌ای به سوی تزکیه و پاکسازی درون از همه آلودگی‌ها و رذایل و آراستن به فضیلت‌های اخلاقی و رفتاری.

ب) آرامش روحی و روانی

انسان‌ها بر حسب تقاضای فطرت به تکیه‌گاهی مطمئن نیاز دارند (ر.ک: روم، ۳۰) که تعالیم دینی این نیاز فطری را به وسیله توجه دادن انسان به آفریدگار دانا و توانا پاسخ اطمینان‌بخش داده و

برای رسیدن به آن نیز راهنمایی قرار داده است. رفتن به زیارت اولیای الهی در حقیقت گامی برای رسیدن به خداوند است. زیارت حضرات معصومین به هدفدار و جهتدار بودن زندگی انسان کمک می‌کند و در قلب و روح زائر نوعی اطمینان، آرامش و امیدواری به وجود می‌آورد. التماس زائر به خداوند در چنین مکان‌های منوری برای اینکه آن وجودهای مقدس به اذن الهی برایش شفاعت کنند یا این درخواست که خداوند به حرمت آن پاکان، لطف خویش را شامل حال او کند، زائر را به رحمت الهی امیدوارتر می‌کند و او را از غم‌های جانکاه، نگرانی‌های فرساینده و آشفتگی‌های روانی می‌رهاند.

شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام از سراسر جهان به احترام خون پاک آن حضرت و مرارت‌های خاندان مظلومش به سوی کربلا حرکت می‌کنند. آنان به صراحت ابراز می‌دارند که وقتی با هدف زیارت مرقد نورانی امام حسین علیه السلام در مسیر راهپیمایی قرار می‌گیرند، ناخودآگاه احساس سبکی می‌کنند و به آرامش می‌رسند. این یکی از نشانه‌های زوده شدن گناهان از صفحه قلب است. به فراخور این فرآیند، شاهدیم که زائران از جهت اخلاقی و رفتاری ارتقا می‌یابند. بنابراین پیاده‌روی اربعین، زمینه رشد معنوی انسان را فراهم می‌کند و او را در برابر ناملازمات روزگار و مصائبی که بر او وارد می‌آید، صبور می‌سازد. گویا زیارت مرقد شریف امام حسین علیه السلام مرهم دردها و التیام‌بخش آلام روحی و موجب آرامش قلب انسان است.

ج) عزتمندی و تعالی شخصیت

از منظر قرآن، انسان موجودی باارزش و دارای منزلت رفیع است: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...﴾ (اسراء، ۷۰)؛ «به یقین فرزندان آدم را کرامت دادیم...». در پرتو این کرامت ذاتی که به عنوان یکی از مبانی تعلیم و تربیت شناخته می‌شود (جمعی از نویسندگان زیر نظر آیت‌الله مصباح یزدی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۹)، اولیای الهی همواره انسان را به پاسداری از ارزش‌های خویش و پرهیز از اموری که ارزش انسان را خدشه‌دار می‌کند، توصیه کرده‌اند (شریف‌رضی، ۱۳۶۹، حکمت ۴۵۶). امام علی علیه السلام ارزش انسان را موهبتی الهی می‌داند که در صورت ضایع شدن، جبران آن ممکن نخواهد بود:

وَ أَكْرِمُ نَفْسِكَ عَنْ كُلِّ دَنِيَّةٍ وَإِنْ سَأَقْتِكَ إِلَى الرَّغَائِبِ فَإِنَّكَ لَنْ تَعْتَاَصَ بِمَا تَبْدُلُ مِنْ
نَفْسِكَ عَوْضًا... (همان، ۱۳۶۹ ش، نامه ۳).

فرزندم، ... با گرامی داشتن نفس خود، آن را از هر پستی حفظ کن، هر چند تو
را به نعمت‌های فراوان برساند؛ زیرا در برابر مقداری که از کرامت نفس به خرج
می‌گذاری، عوضی به دست نخواهی آورد.

تاریخ حسین بن علی علیه السلام نشان می‌دهد آن بزرگوار در طول حیات نورانی خود، به‌ویژه در
نهضت کربلا، همواره از کرامت انسان سخن گفته، پذیرش حکومت یزید را مساوی با ذلت و
خواری شمرده و شأن خود را برتر از آن دانسته است که به چنین خفت و خواری‌ای تن بدهد.
«هِيَاهُتَ مِمَّا الذَّلَّةُ» سیدالشهدا علیه السلام در طول تاریخ طنین‌انداز بوده و به شعار هر آزاده‌ای تبدیل
شده و یکی از درس‌های نهضت خونین کربلاست. امام حسین علیه السلام به عنوان آموزگار حریت و
آزادگی، خود را موظف می‌دانست که مردم خفته آن عصر را بیدار کند و این احساس کرامت
را به همه مردم، خصوصاً شیعیان و پیروان خود منتقل کند.

قطعاً حرکت در مسیر امام حسین علیه السلام اعتلای شخصیت و منزلت انسان را به دنبال دارد
و پیاده‌روی اربعین، نوعی ابراز وجود و اعلام موضع در برابر دشمنان، و احیاگر روحیه
عزت‌طلبی و ذلت‌گریزی است؛ چراکه هرگونه ارتباط قلبی و اعتقادی با آن نورهای پاک،
نوعی احساس کرامت و ارزشمندی برای انسان به ارمغان می‌آورد. اینکه پیروان و ارادتمندان
اهل بیت علیهم السلام در طول تاریخ هرگز زیر بار ذلت نرفته‌اند، نتیجه درسی است که از مکتب تربیتی
اهل بیت خصوصاً سالار شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام گرفته‌اند.

د) صبر و مقاومت در راه خداوند

صبر در تعالیم اخلاقی، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ به‌گونه‌ای که بر پایه روایات، نسبت صبر به
ایمان، مانند نسبت سر به بدن است؛ همان‌گونه که با نبود سر، بدن انسان فاقد حیات می‌شود،
اگر انسان مؤمن از صبر بی‌بهره باشد، ایمان او نیز فاقد ارزش خواهد بود (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۸۹).
مراسم راهپیمایی اربعین همراه با انواع سختی‌ها و مرارت‌ها مانند خستگی جسمانی، تاول
زدن پاها، گرفتگی عضلات بدن، آفتاب‌سوختگی، سرماخوردن و بیماری، بی‌خوابی و... همراه

است که تحمل این مشکلات، نیازمند صبوری و شکیبایی است. بسیاری از شرکت‌کنندگان در راهپیمایی اربعین، ممکن است در زندگی خود گرفتاری‌های زیادی داشته و از نظر مالی هم در مضیقه باشند، اما با هزینه شخصی و تنها با انگیزه معنوی قدم در این مسیر دشوار می‌نهند؛ زیرا معتقدند که حضور در مراسم اربعین، بهترین فرصت برای افزایش توانمندی‌های روحی و جسمی و تمرین مقابله با مرارت‌ها و دشواری‌هاست و انسان را پخته‌تر، و روحش را زلال‌تر می‌کند. (ر.ک: تمیمی آمدی، ۱۳۶۶ش، ص ۳۰۵). آنان معتقدند که رضای الهی و بهشت برین با عافیت‌طلبی و خوش‌گذرانی به دست نخواهد آمد. حضرت امام باقر علیه السلام در روایتی فرمود:

الْجَنَّةُ مَحْفُوفَةٌ بِالْمَكَارِهِ وَالصَّبْرُ فَمَنْ صَبَرَ عَلَى الْمَكَارِهِ فِي الدُّنْيَا دَخَلَ الْجَنَّةَ...

(کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۸۹).

بهشت با سختی‌ها و صبر برای آن آمیخته شده است. هر کس [در راه ادای وظیفه و اطاعت پروردگار] بر تلخی‌ها و سختی‌های دنیا صبور باشد، وارد بهشت می‌شود. نتیجه اینکه پیاده‌روی اربعین یک کلاس عملی برای بالا بردن صبر، تحمل و شکیبایی است. مواجه شدن با سختی‌های مسیر و تحمل کمبود امکانات و خستگی سفر، باعث می‌شود افرادی که در زندگی همواره در رفاه بوده و امکانات بیشتری داشته‌اند و طعم سختی را نچشیده‌اند، نگرششان به زندگی تغییر کند. آنان که مرفه بار آمده‌اند، گرفتار سستی در اراده و ناپختگی در تصمیم‌های زندگی می‌شوند؛ اما بعد از شرکت در این راهپیمایی و دیدن این رنج‌ها و مرارت‌ها اعتراف می‌کنند که بزرگ شده‌اند و شخصیتشان رشد یافته است.

۲. اخلاق اجتماعی

یکی از ابعاد مهم راهپیمایی اربعین که فرصت بسیار ارزشمندی برای بهره‌برداری محسوب می‌شود، جنبه اجتماعی آن است. در این بخش به برخی از دستاوردهای اخلاقی اربعین در بُعد اجتماعی اشاره می‌گردد:

الف) محبت، همدلی و برادری

یکی از دستاوردهای اجتماعی راهپیمایی اربعین این است که همه شرکت‌کنندگان با یکدیگر

احساس صمیمیت و همدلی و برادری می‌کنند. در این اجتماع عظیم، دوستداران اهل بیت علیهم‌السلام، از ده‌ها کشور دنیا و از ملیت‌های مختلف، با خلوص و عشق، دور هم جمع می‌شوند تا برای امام خود سوگواری کنند و مرام آن حضرت را نصب‌العین خود قرار دهند. در پرتو این علاقه مقدس، اجتماعی تشکیل می‌شود که عالی‌ترین نوع تعاملات اخلاقی و رفتاری را در آن شاهدیم و می‌بینیم همه با یکدیگر در نهایت صفا، صمیمیت و محبت، بدون در نظر گرفتن رنگ و نژاد و مذهب، در یک مسیر و با یک مقصد مشخص که همان مرام امام حسین علیه‌السلام است، حرکت می‌کنند. در این حرکت عظیم اجتماعی، رویه عمومی مردم پایبندی به فرهنگ تسامح و مداراست؛ چراکه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت طاهرین علیهم‌السلام همواره تلاش می‌کردند مردم را به عنوان برادران ایمانی به رفتارهای صمیمی وادار کنند و به فضیلت‌های اخلاقی بیارایند. از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است که می‌فرمود:

اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا إِخْوَةً بَرَرَةً مُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ مُتَوَاصِلِينَ مُتَرَاحِمِينَ تَزَاوَرُوا وَ تَلَاقُوا
وَ تَذَاكَرُوا أَمْرَنَا وَ أَحْيَاؤُهُ (همان، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۷۵).

تقوا پیشه کنید و برای یکدیگر برادران نیکو باشید. به خاطر خدا یکدیگر را دوست بدارید و با هم پیوند دوستی برقرار کنید و همدیگر را ببینید و درباره امر اهل بیت (فرهنگ و معارف و حقوق اهل بیت علیهم‌السلام) مذاکره کنید و امر ما را زنده کنید.

ب) سخاوت و مهمان‌نوازی

بر پایه روایات، سخاوت از خصلت‌های پیامبران و نشانه مؤمن است که خمیرمایه دوستان خدا بر آن سرشته شده است (جعفر بن محمد علیه‌السلام، ۱۴۰۰ق، ص ۸۲). این خصلت اجتماعی، موجب تقرب انسان به خداوند و ورود به بهشت می‌گردد. دارندگان این خصلت، پناهگاه مردم‌اند و با سخاوت خود، همانند باران که عامل حیات روی زمین است، باعث طراوت زندگی مردم می‌شوند (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص ۷۲ و ۷۳). بسیاری از مسلمانان با تأسی به سیره حضرات معصومین علیهم‌السلام سخاوت را به عنوان یک فضیلت و مصداق اطاعت پروردگار، مورد توجه قرار داده و از دارایی مادی و معنوی خود، هرچند اندک باشد، به دیگران می‌بخشند (جعفر بن محمد علیه‌السلام، ۱۴۰۰ق، ص ۸۳).

در مراسم جهانی اربعین حسینی هم صحنه‌های زیبایی از مهربانی، صمیمیت، بخشش و سخاوت در عراق، ایران و دیگر مناطق مشاهده می‌شود. با نزدیک شدن به ایام اربعین، عاشقان و دل‌باختگان حضرت سیدالشهدا علیه السلام، در عراق و دیگر کشورها اندوخته‌های مادی خود را برای پذیرایی از زائران ابا عبدالله الحسین علیه السلام به موکب‌های متعددی که در مسیر منتهی به کربلا وجود دارد، می‌آورند و نیازهای گوناگون زائران را برآورده می‌کنند تا با این کار، ارادت خود را به حضرت امام حسین علیه السلام ابراز کنند. تکریم زائرین از سوی مردم سخاوتمند عراق بسیار چشم‌گیر و ستودنی است و هرکس به اندازه وسع و توان خود در پذیرایی از زائران اربعین شرکت دارد؛ به گونه‌ای که طولانی‌ترین و بزرگ‌ترین سفره پذیرایی دنیا را در اربعین می‌توان دید؛ سفره‌ای که هر سال از مرز ایران تا کربلا در مدت چند روز گسترده می‌شود و از بیست الی سی میلیون میهمان پذیرایی می‌شود و برای صرف غذاها به آنان التماس می‌کنند. این رویداد در دنیا بی‌سابقه و بی‌نظیر است.

چنین حرکتی باعث نهادینه شدن روحیه ایثار و از خودگذشتگی در مردم می‌شود؛ به طوری که می‌توان موسم اربعین را بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین کلاس آموزش سخاوت، گذشت و ایثار نامید.

ج) اتحاد و انسجام اجتماعی

اربعین، بزرگ‌ترین اجتماع بشری با محوریت فرهنگ اهل بیت علیهم السلام است، مهم‌ترین ویژگی این حضور خیره‌کننده جهانی این است که اغلب شرکت‌کنندگان بر یکدلی می‌اندیشند و وحدت و یکپارچگی مسلمانان را مرهمی برای آلام منطقه می‌دانند. وحدت مسلمانان بر محور تعالیم نورانی اسلام و قرآن و عترت علیهم السلام موضوعی است که خدای متعال در قرآن،^۱ و اولیای الهی در سخنان خود همواره مردم را بدان سفارش کرده‌اند.

در راهپیمایی اربعین، هر سال بیش از بیست میلیون نفر با محوریت اسلام و امام حسین علیه السلام در یک سو به حرکت در می‌آیند، همه به یک هدف می‌اندیشند و یک نقطه مشترک دارند و

۱. ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...﴾ (آل عمران، ۱۰۳).

این عامل مهمی برای شکل‌گیری و تداوم اتحاد میان مسلمانان است و نشان می‌دهد مکتب اهل بیت علیهم‌السلام در ایجاد اتحاد میان مردم و ثبات بخشی به آن بسیار قدرتمند است. باید پیروان همه مذاهب که محبت خاندان پیامبر و رعایت حرمتشان را وظیفه خود می‌دانند، از این فرصت برای نزدیک شدن افکار و سلاقی به یکدیگر بهره ببرند و در مسیر وحدت بیشتر مسلمانان بکوشند و روز به روز بر اقتدار و عظمت خود بیفزایند.

د) عدالت‌طلبی و ظلم‌ستیزی

بر اساس بیان قرآن، مستکبران برای تحکیم پایه‌های قدرت خود همواره میان مردم اختلاف می‌انداختند تا بدین وسیله، نیروی مترکم و عظیم آنان را تضعیف، و آنها را گرفتار خفت و خواری کنند و به پذیرش سلطه ظالمانه خود مجبور سازند. (ر.ک: قصص، ۴).

رهبران الهی دقیقاً همین موضوع را نوک پیکان حملات خود به قدرت‌های استکباری قرار می‌دهند و می‌کوشند مردم را از ظلم‌پذیری و زندگی ذلت‌بار نجات دهند و آنان را به عزت برسانند.

امام حسین علیه‌السلام از پذیرش حکومت یزید سر باز زد؛ اما نه از روی تکبر، بلکه به استناد سخن جد بزرگوارش صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم که آن را مساوی با نابودی شریعت محمدی می‌دانست و حکومت را بر آل ابوسفیان حرام اعلام کرد: «لِخِلَافَةِ مُحَرَّمَةٍ عَلَيَّ آلِ سُفْيَانَ» (ابن نماحلی، ۱۴۰۶ق، ص ۲۵؛ ابن طاووس، بی‌تا، ص ۲۴).

بنابراین در مرام حسین بن علی علیه‌السلام ستم‌پذیری و فرومایگی هرگز جایی ندارد. مرام حسین، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی است. آن حضرت فرمود:

هان ای مردم، ای عصرها و نسل‌ها، به هوش باشید که این فرومایه، فرزند فرومایه، اینک مرا میان دو راه و دو انتخاب قرار داده است: بر سر دو راهی ذلت‌پذیری و تسلیم خفت‌بار در برابر فرومایگان و بیدادگران حاکم، یا مرگ پرافتخار و باعزت و سرفرازی، و چقدر دور است از ما که ذلت و خواری را برگزینیم. خدا و پیامبر او و ایمان‌آوردگان و دامان‌های پاک و غیرتمند و جان‌های ستم‌ستیز و باشرافت نمی‌پذیرند که ما فرمانبرداری فرومایگان و استبدادگران پست را بر

شهادت مقدم بداریم (ابن نماحلی، ۱۴۰۶ق، ص ۵۵؛ ابن شعبه، ۱۴۰۴ق/۱۳۶۳ش، ص ۲۴۱). حضور عاشقانه مردم در راهپیمایی اربعین، به معنای لبیک به ندای امام حسین علیه السلام و تأسی به آن حضرت، در آزادگی و عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی و پاسخ به ندای «هل من ناصر» حسینی است؛ چراکه نهضت عاشورا جریانی فرازمانی و فرامکانی و برای همه بشریت در تمام زمان‌هاست.

نتیجه‌گیری

سیره عملی و زندگی پیامبر و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام سرمشق زندگی دوستداران، خصوصاً شیعیان و پیروان راستین آنان است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله برای عملی کردن مکارم اخلاق مبعوث شد و ائمه اطهار علیهم السلام زیباترین صحنه‌های اخلاق کریمانه را با تواضع، حلم و بردباری، گذشت و ایثار، برآوردن حواجی دردمندان و خدمت به بندگان خدا، اجرای عدالت و مبارزه با ظلم و فساد و... به منصفه ظهور رساندند و عالی‌ترین شیوه اخلاقی را به شیعیان خود آموختند. رهروان و دوستداران اهل بیت خصوصاً امام حسین علیه السلام نیز در راهپیمایی اربعین، با آراستن خود به تقوا و تهذیب نفس، و ایستادگی در برابر دشمن درون و بیرون، جلوه‌های بی‌نظیری از اخلاق و رفتار کریمانه را به نمایش می‌گذارند. آنان با آگاهی کامل از نقشه‌های تفرقه‌افکنانه دشمنان، خود را برادر همه مسلمانان اعم از شیعه و سنی می‌دانند و تبلیغات بیگانگان را به هیچ می‌انگارند. آنان عزت را در خط سرخ حسین علیه السلام جست‌وجو می‌کنند و بر رشد روحی و فکری، مادی و معنوی، اجتماعی و سیاسی مسلمانان و استقلال همه‌جانبه پافشاری می‌کنند. بدین جهت، راهپیمایی اربعین را می‌توان خیزش توفنده امتی دانست که توطئه‌ها را خنثا، صفوف مسلمان را به هم فشرده‌تر، و دل‌ها را به هم نزدیک‌تر می‌کند.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.

۱. ابن شعبه، حسن بن علی (۱۴۰۴ق). تحف العقول عن آل الرسول، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم.
۲. ابن طاووس، علی بن موسی (بی تا). اللهوف علی قتلی الطفوف، ترجمه احمد فهری زنجانی، تهران، نشر جهان.
۳. _____ (۱۴۱۶ق). الاقبال بالاعمال الحسنه فیما يعمل مرة فی السنة، تحقیق جواد قیومی اصفهانی، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول.
۴. ابن نما، جعفر بن محمد (۱۴۰۶ق). مشیر الأحران، تحقیق و تصحیح مدرسه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه قم، نشر مدرسه امام مهدی.
۵. ابو مخنف، لوط بن یحیی (۱۴۱۷ق). وقعة الطف، تحقیق و تصحیح محمد هادی یوسفی غروی، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۶. آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶ش). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، تحقیق و تصحیح مصطفی درایتی، قم، دفتر تبلیغات.
۷. جعفر بن محمد عجل الله تعالی فرجه، امام ششم (۱۴۰۰ق). مصباح الشریعة، منسوب به امام ششم عجل الله تعالی فرجه، بیروت، اعلمی.
۸. جمعی از نویسندگان زیر نظر آیت الله مصباح یزدی (۱۳۹۰ش). فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه).
۹. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة، تحقیق و تصحیح مؤسسه آل البيت عجل الله تعالی فرجه، قم، نشر مؤسسه آل البيت عجل الله تعالی فرجه.
۱۰. حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳ق). قرب الإسناد، تحقیق مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، قم، مؤسسه آل البيت عجل الله تعالی فرجه، چاپ اول.
۱۱. خلیل بن أحمد، فراهیدی (۱۴۱۴ق). العین (ترتیب کتاب العین)، تحقیق محمد حسن بکائی، قم،

مؤسسة النشر الإسلامي، چاپ اول.

۱۲. شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۶۹ش). نهج البلاغة، تحقیق: محمد کاظم محمدی و محمد

دشتی، قم، منشورات الإمام علیؑ، چاپ دوم.

۱۳. شیخ صدوق، محمد بن علی، (۱۳۶۱ش). معانی الأخبار، تحقیق علی اکبر الغفاری، قم، مؤسسه

النشر الإسلامي.

۱۴. ----- (۱۴۱۳ق). من لا يحضره الفقيه، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه

مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم.

۱۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۱ق). مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، تصحیح اسماعیل انصاری

زنجانی، اعداد علی اصغر مروارید، بیروت، مؤسسه فقه الشیعة.

۱۶. ----- (۱۴۰۷ق). تهذیب الأحکام، تحقیق حسن الموسوی خراسان، تهران، دار

الکتب الإسلامية، چاپ چهارم.

۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامية، چاپ چهارم.

۱۸. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، دار احیاء

التراث العربی، چاپ دوم.

۱۹. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). کتاب المزار - مناسک المزار، تحقیق محمدباقر الأبطحی، قم،

کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ اول.

۲۰. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۳۷۹ش). چشم اندازی به تحریفات عاشورا (لؤلؤ و مرجان)، تحقیق

مصطفی درایتی، قم، انتشارات احمد مطهری، چاپ اول.